

gunstig gezind zijn geweest, omdat ze vreesde dat mannelijke geestelijken zouden worden *contaminated* (141, waarmee is niet duidelijk). Over de sexuele moraal in de laatmiddeleeuwse steden is Nicholas duidelijk: deze was, zelfs naar middeleeuwse normen, in Vlaanderen afschrikwekkend laag van gehalte: 'for this to be true of males is nothing new, but in Flanders is was also the case with women' (315). David Nicholas is duidelijk ook aan een welbepaalde *frontier* te situeren.

Tenslotte valt bij deze 'synthese' het sterkst op hoe de auteur zich weliswaar verdienstelijk heeft gemaakt in het bij elkaar brengen, vaak voor het eerst in het Engels, van een berg aan feitelijke gegevens, maar toch geen globale visie op de lange termijn-evolutie in de Vlaamse middeleeuwse geschiedenis ontwikkelt. De verstedelijking komt uiteraard doorlopend aan bod, maar wordt niet als het kerngegeven herkend, evenmin de daaraan gekoppelde ontwikkeling van een eigen stedelijke ideologie, met alles wat dit voor de verdere ontwikkeling van de samenleving in de Nederlanden heeft betekend. De vrede van Cadzand (1492) vormt het eindpunt van het verhaal. Dat in de daaropvolgende decennia in de strijd tegen Spanje en in de calvinistische republieken de bewust beleefde middeleeuwse realiteit opnieuw tot leven is gewekt, is Nicholas ontgaan. Evenals wat de staatsvorming onder de Bourgondiërs voor deze verstedelijkte samenleving in vergelijking met de schaarse vergelijkbare regio's in Europa echt heeft betekend.

Hoeft het eindoordeel over deze synthese dan negatief te zijn? Ik meen van niet: de inspanning blijft indrukwekkend, en de verdienste om veel materiaal voor het eerst aan een Engelstalig publiek ter beschikking te stellen is onmiskenbaar. Toch illustreren de tekortkomingen hoe vermetel het is om bij de huidige stand van kennis een allesomvattende synthese dooreen enkel auteur te laten schrijven. Belgische mediëvisten zijn in de opvatting van Nicholas misschien te verstrikt in hun ideologische vooringenomenheid, maar zou het echt een toeval zijn dat na Henri Pirenne niemand nog een eenmanssynthese heeft aangedurfd?

M. Boone

J. A. M. Y. Bos-Rops, *Graven op zoek naar geld. De inkomsten van de graven van Holland en Zeeland, 1389-1433* (Hollandse studiën XXIX; Hilversum: Verloren, S.I., Historische vereniging Holland, 1993, 426 blz., f70,-, ISBN 90 70403 31 5).

De basis voor dit proefschrift werd reeds, zo deelt de auteur heel openlijk mee, in het midden van de jaren zeventig gelegd. Dat het alsnog klaar is gekomen, moet derhalve vreugdevol stemmen. Het resultaat mag er ook zijn, al had een kortere aanmaakperiode vermoedelijk een nog coherenter geheel opgeleverd en mogelijk, al klinkt dit misschien wat paradoxaal, een minder op de feiten en meer op de problematiek afgestemd eindproduct. Met name in de literatuur ontbreekt wel wat vergelijkend recent onderzoek.

Wat mevrouw Bos-Rops wel biedt verdient veel aandacht. Ze kiest heel nadrukkelijk voor een beschrijvende-analytische aanpak eerder dan voor een kwantitatieve-interpretierende en komt dan ook, logischerwijze, bij een chronologisch strak opgebouwd betoog uit. Voor de periode gaande van 1389 (het aantreden van Albrecht van Beieren als graaf van Holland en het ogenblik waarop het beheer van dit gebied werd losgekoppeld van dat van Henegouwen) tot 1433 (de formele afstand door Jacoba van Beieren van de grafelijke waardigheid aan de hertog van Bourgondië), worden per regering de voornaamste politieke feiten en het verloop van de belangrijkste inkomsten aangeboden. Deze laatste worden telkenmale in twee grote groepen

ingedeeld: domeininkomsten en buitengewone inkomsten. Een inleidend en een afsluitend hoofdstuk (respectievelijk onderde titel 'Holland omstreeks 1389 en 1433') vervolledigen het boek. Deze aanpak veroorzaakt zo goed als onvermijdelijk een tamelijk repetitief betoog. Het verloop van de feiten is wat mevrouw Bos-Rops in hoge mate interesseert, niet zozeer een uitputtende beschrijving van het Hollandse grafelijke domein of een reconstructie van de totaliteit der geldmiddelen. Voor de insiders dringt een vergelijking met de thesis (door een auteur die in tamelijk vergelijkbare omstandigheden heeft gewerkt) van Andrée van Nieuwenhuysen over de financiën van de Bourgondische hertog Filips de Stoute zich op. Dit Belgische proefschrift verscheen in twee delen, waarvan het tweede uit 1990 merkwaardigerwijze ontbreekt in de bibliografie van het hier besproken werk. Van Nieuwenhuysen behandelt weliswaar maar de regering van  n vorst (1384-1404), maar over een veel groter en alvast boekhoudkundig sterker ontwikkeld gebied (Bourgondië zelf en Vlaanderen-Artesi ) en met een uitgesproken optie voorexhaustiviteiten kwantificering. Deze laatste aanpak overtuigt mij meer, want hij laat toe overtuigender argumenten over het financiële beleid te formuleren, maar misschien bekijkt iemand de Hollandse grafelijke financiën (bijvoorbeeld in de op 1433 volgende periode) wel ooit door zulk een bril. De vaststellingen van mevrouw Bos-Rops zullen daarbij alvast een leidraad zijn. Dit zal zeker opgaan voor de erg rijke bijlagen (lijsten van ambtenaren, kwantitatieve gegevens overheden, riemtalenen soudijgeld, en muntequivalenten, om de belangrijkste te noemen), waarmee de auteur bewijst dat in haar toch wel een getalenteerd kwantitatief historicus schuilt. Wat ze heeft gepresteerd mag derhalve niet worden geminimaliseerd: zo zijn de vaak op oudere literatuur (Van der Chijs, Blok en Van Riemsdijk) teruggaande gangbare inzichten gevoelig bijgesteld. Maar ook stellingen van recentere auteurs, zoals de 'revolutie'-these van James Tracy over de rentenverkoop door de Hollandse steden dienen aardig bijgepast (zie 129 en 233), lees — in dit concrete geval — zowat een eeuw vroeger gedateerd.

Tot haar voornaamste conclusies mogen gerekend worden dat de Bourgondisering niet het startsein is geweest voor alle vernieuwingen op het financiële vlak. Met name onder Willem VI (1404-1417) waren inzake bestuurlijke eenmaking belangrijke stappen gezet. Toch heeft het invoeren van de Bourgondische structuren en boekhoudkundige gewoontes, inzake controle van de rekenplichtigen vooral, een fundamentele breuk met wat voorafging ingeluid. Tot en met de aloude praktijk om de beden aan de hand van riemtalenlijsten (oorspronkelijk lijsten met het aantal riemen dat elke plattelandsgemeenschap diende te bemannen in geval van oorlog) te innen, moest er aan geloven en plaats maken voor een repartitiestelsel, zoals dat in de overige Bourgondische gewesten in gebruik was. Het sterkst tot de verbeelding sprekend is wellicht dat zelfs de traditionele calligrafie (met opmerkelijk versierde initialen) uit de Hollandse rekeningen verdween en vervangen werd door schrappingen, randnotities en andere ambtelijke ingrepen in het tekstbeeld. De Hollandse frivoliteit werd opmerkelijk gezwind door de Bourgondische zakelijkheid uitgeschakeld.

Bij verschillende punten kunnen kanttekeningen worden aangebracht, ik laat er hierna enkele volgen. Een eerste heeft betrekking op de herhaald aan de orde zijnde kwestie van de financiële druk op de (doorgaans juridische) ambtenaren, die tot leningen aan de vorst werden gedwongen. De auteur betreedt hierbij het stilaan vertrouwde terrein van de informele praktijken en het financiële geritsel in de coulissen van de macht. Haar keuze om dicht bij de feiten te blijven en de studie van de financiële structuren niet uitgebreid in verband te brengen met de concrete belangengroepen laat niet of nauwelijks toe het vaststellen van de paradoxale situatie te overstijgen, dat op een gegeven ogenblik de gecumuleerde schulden die op een ambt rustten (en die door een nieuw ambtenaar werden overgenomen) zo astronomisch hoog opliepen dat het

hoogst verwonderlijk is dat er nog iemand bereid werd gevonden de betrokken ambten te aanvaarden. Bos-Rops stelt die vraag ook wel (op pagina 103 bijvoorbeeld), maar tot een systematisch inschatten van de verregaande corruptie en de weerslag op de uitbouw van een verdergaand staatsgezag (en dus op het vergaren van hogere inkomsten) aan de hand van vergelijkend (antropologisch) onderzoek komt het helaas niet. Toch bevat het boek voor dit thema erg mooie aanknopingspunten: tot en met de dubbelzinnigheid van het staatsgezag dat meer leningen toestaat op uitgerekend juridische ambten (omdat daar de kansen op een 'opgedreven' opbrengst het hoogst zijn, pagina 79), of de perversiteit van het centrale gezag dat van de inwoners van het baljuwschap Medemblik een buitengewone bede ontving, om van een bepaalde baljuw verlost te worden (81)! Dat daar bovenop de wedden van de meeste ambtenaren in 1404 bovendien nog hetzelfde bedrag voorstelden als in 1355 (115), geeft te denken. Net zoals het verzoek van edelen en steden om een extra heffing te mogen omslaan om de nieuwe Bourgondische raadsheren en hertogelijke dienaren *huesschede te doen* (213), lees: zich in een patronage-verhouding bij het nieuwe bewind van toekomstige steun verzekeren.

Een gelijkaardig ontbreken van een sociaal luik bij de analyse valt op wanneer de lijfrenteverkoop door de steden aan bod komt. De auteur concludeert in dit geval (182) dat deze praktijk voor de steden een emancipatorisch effect ten overstaan van de grafelijkheid inhield. Toch is er, zo heb ik gemeend ooit elders te hebben aangetoond (in een bijdrage die ontbreekt in de bibliografie), ook een aspect van internstedelijke aard: niet alle groepen deelden in de winst bij de rentelast, nagenoeg allen droegen wel fiscaal bij tot het beheersen ervan! Wie bij dit samengaan tussen stedelijke en grafelijke financiën de winst opstreek en hoe de aldus in beweging gebrachte kapitalen tussen de gewesten der Nederlanden circuleerden, vraagt om een nadere uitwerking. De kwaliteiten van dit proefschrift verwennen de lezers, het weze duidelijk dat bovenstaande opmerkingen van een dergelijk verwend lezer afkomstig zijn. Wat de feitelijke gegevens en de structuren betreft ligt het terrein klaar voor een verdere bevraging, het biedt alvast een erg solide onderbouw.

M. Boone

G. H. M. Claassens, *De middel nederlandse kruisvaartromans* (Dissertatie Nijmegen 1993, Thesaurus IV; Amsterdam: Schiphouwer en Brinkman, 1993, xi + 479 blz., f107,50, ISBN 90 72872 07 X).

'Alles bij elkaar amper 970, deels onleesbare versregels' (25) vormen het uitgangspunt van deze dissertatie van bijna 500 pagina's. Dat deze schamele restanten van wat ooit hoogstwaarschijnlijk zes verschillende Middel nederlandse kruisvaartromans zijn geweest, tevens het beginpunt kunnen zijn van een veelomvattend onderzoek, illustreert deze studie, waarin veel diepgaand aan de orde komt: een diplomatische en kritische editie van de fragmenten; ontstaans- en receptiegeschiedenis van de Middel nederlandse teksten en hun bronnen (hoofdstuk 3); de vroege drukken van de kruisvaartromans (hoofdstuk 4); de Oudfranse kruisvaartromans (hoofdstuk 2), terwijl in het slothoofdstuk (hoofdstuk 5) de (Middel nederlandse) kruisvaartromans als literair genre worden geanalyseerd en afgebakend.

In dit boek is voor het eerst het volledige Middel nederlandse materiaal bijeen gebracht en systematisch in zijn literaire en historische context behandeld. Dit pionierswerk maakte het noodzakelijk ook de Oudfranse kruisvaartteksten in het onderzoek te betrekken — ze vormen het 'literaire achterdoek' van de Middel nederlandse — en dat betekent de confrontatie met een